

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ СПРИЙНЯТТЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНИХ ЛІНГВОКОНЦЕПТІВ

Владислава ДЕМЕЦЬКА (Херсон, Україна)

У статті обґрунтовується необхідність застосування адаптивних перекладацьких стратегій до прагматичних типів текстів і зокрема словникової статті політичного дискурсу з огляду на різницю міжкультурних текст-типологічних стереотипів.

The article proves that the main purpose of adaptive translational strategies lies in both the transference of pragmatic potential of the text and the orientation to the linguistic and cultural stereotypes of the recipient in translation. 120

Переклад культурно зумовлених типів текстів, а саме прагматичних типів текстів, належить до найактуальніших проблем сучасного перекладознавства та міжкультурної комунікації. Процес перекладу ускладнюється тим фактом, що адекватне сприйняття тексту перекладу залежить від того, наскільки він відповідає стереотипам очікування цільової аудиторії. Зрозуміло, що тут йдеться про текст-типологічні стереотипи очікування, які в обох культурах мають певні конвергентні та дивергентні ознаки.

Виокремлення конвергентних та дивергентних ознак типів текстів в зіставлюваних культурах убачається необхідним саме для практики перекладу, оскільки впливає на вибір перекладацьких тактик у процесі роботи з текстами. Домінування конвергентних ознак свідчить на користь збігу в текст-типологічних стереотипах очікування аудиторій відправника й одержувача, і навпаки, вищість дивергентних ознак заздалегідь доводить, що стереотипи очікування розходяться і чим більше таких ознак, тим більше відчутним є культурно зумовлене текст-типологічне розходження у сприйнятті зазначених аудиторій.

Таким чином, домінування конвергентних чи дивергентних ознак впливає на вибір перекладачем між репродуктивною та адаптивною стратегією у процесі перекладу того чи іншого прагматичного типу тексту.

Для перекладача це означає, що у випадку, коли на всіх рівнях тексту дивергентні ознаки наращуються, переклад передбачає застосування менш формалізованих і більше креативних засобів перекладу. Так, з огляду структури тексту, його обсяг може розширюватись / скорочуватись, що відповідно прогнозує застосування редукції / ампліфікації / елімінації. Послідовність інформації також може підлягати транспозиції, включаючи реверс сильних позицій тексту. З точки зору лексико-семантичної специфіки тексту можна говорити про застосування лексико-семантичних трансформацій різного рівня складності. Наприклад, збільшення кількості синонімічних відповідників, у тому числі контекстуальних синонімів, що призведе до залучення таких «складних» трансформацій, як розвиток значення, цілісна заміна висловлення.

Специфіка функціонування лінгвоконцептів в оригінальному тексті у першу чергу маніфестується в кількісному / якісному наповненні слотів. Застосування фреймової методики до аналізу текстів культури (термін Ю.М. Лотмана) є виправданим з двох причин. По-перше, когнітологічний аналіз за фреймами експлікує специфіку інформації на двох рівнях – ментальному й вербальному, а по-друге, демонструє загальні закономірності організації вербалізованої інформації. Фреймова методика дозволяє диференціювати якісну інформацію в текстах. Якісна інформація, або семантичний комунікативно-ціннісний простір тексту культури, диференціюється за трьома критеріями: універсального / загального, специфічного / особливого й унікального / одиничного.

Об'єднання знань у складі фрейму обумовлено тим, що в сукупності вони висвітлюють певний стандартний стереотипний набір. Зрозуміло, що йдеться про культурно зумовлений стереотип, який залежить не лише від мови. Порівняння стереотипів, властивих культури

оригіналу, з тими, що функціонують у культурі перекладної мови, демонструє всі типи опозицій картин світу: етнічної та індивідуальної, загальнонародської та індивідуальної, узагальненої загальнонародської та національно-етнічної. Остання опозиція вбачається актуальною, оскільки найбільш виразно виявляється в прагматичних текстах, що належать до такого апеллятивного дискурсу як політичний.

До парадигми прагматичних текстів політичного дискурсу належать словникові статті тлумачного й енциклопедичного словників, перекладознавчий аналіз яких і становить об'єкт даної статті. Матеріалом аналізу слугували словникові статті тлумачного й енциклопедичного словників політологічного характеру двох лінгвокультурних традицій – східнослов'янської та атлантичної (США).

Структурно-композиційний і фреймовий аналіз словникових статей тлумачного словника в порівнюваних лінгвокультурних традиціях дозволяє нам говорити про те, що з огляду інтерлінгвістичного перекладу домінуюча кількість лексико-семантичних одиниць вихідного тексту знаходиться в діапазоні однозначних і варіантних еквівалентних відповідностей [1: 155], представлених арсеналом мовних засобів мови перекладу.

Архітектоніка словникових статей політологічних словників цих традицій характеризується наявністю диференційних ознак. Так, інваріантність коментувальної частини відзначається варіативністю її реалізації. Основною метою коментувальної частини є конкретизація політичних аспектів функціонування аналізованого поняття або концепту.

Варіативність реалізації виявляється в тому, що в одних випадках указуються історичні етапи становлення й розвитку даного поняття, явища або концепту в умовах світової політичної системи в цілому, в інших - конкретизуються аспекти функціонування поняття, концепту в умовах розвитку політичної системи США. У відомому нам російському перекладі деяких статей даного словника термін "*Significance*" перекладається як «*Реальное значение*» [2]. Наявність російського перекладного варіанту політологічного словника Д. Плейно потребує свого коментарю. Автори перекладу у передмові зазначають, що «на сьогодні» в Росії існує ряд добротних довідникових перекладних видань із, наприклад, соціології, що ж до перекладних науково-довідникових джерел з політології, вони вказують на відчутний брак таких видань і справедливо зазначають, «що вочевидь і політологам необхідно, скоординувавши зусилля, добитися скорішого створення системи довідників, словників, навчальних посібників свого профілю. Запроваджуючи в широкий обіг апробовані досягнення політології, основні поняття, концепції, а також і сталі проблемні комплекси, доцільно при цьому використовувати досвід країн із багатою енциклопедичною традицією» [2: 77]. Але переклад відомого в США словника Д. Плейно має фрагментарний характер і представляє собою тільки добірку ряду словникових статей «пілотного» варіанту. Цікаво, що в добірку ввійшли тільки загально-політологічні концепти універсального значення, тобто такого, яке має усталений та загальновідомий характер, де майже зовсім не реалізується лінгвокультурологічна специфіка вихідної культури.

У перекладі надаються наступні словникові статті: *Political Anthropology, Political Psychology, Political Sociology, Political Theory, Political Philosophy, Political Ecology, Political Science, Political System, Political Community, Political Polity, Political Communication* [2]. Що ж до словникових статей, що розкривають розглядувані нами політичні концепти, ми змушені констатувати, що в російському перекладі вони не представлені. Пізнавальна функція словника, на яку саме і посилаються автори перекладу, визначила і домінування репродуктивного перекладу над адаптивним. Так, у перекладі поряд із російським варіантом-відповідником надається також і англійський варіант, наприклад: «*сравнительный или межстрановой (cross-national) анализ*» [2: 79]; «*публично-административная деятельность (public administration)*» [2: 78]; «*В политике субъект действия (политический актор – Так! – В.Д.), как в театре, "играет роль" (actor – актер. — Прим. перев.)*» [2: 81]. Застосування репродуктивного перекладу більш ніж очевидне та невиправдане, особливо в наступному прикладі: «*многодисциплинарный поход (multidisciplinary approach)*» [2: 78].

Проаналізуємо приклад зі словникової статті «Политика (Politics)»: «*В практическом обиходе политика получила название «искусства возможного», «искусства управлять», определена как попечение о том, «кому что, когда и как получают». Ее обычно*

отождествляют с оказанием влияния, борьбой за власть и конкуренцией между индивидами и группами по поводу распределения внутри общества вознаграждений и «благ» [2: 79]. У вихідному тексті ця ідея подана в одному реченні: *“Political scientists have defined politics in a variety ways, including “the art of the possible”, “who gets what, when, and how”, and “the competition among individuals and groups over the allocation of values and rewards”* [4: 22].

Зрозуміло, що прагматичність підходу до опису концептів в атлантичній традиції виявляється через переважне використання «простих», доступних розмовних висловів як-от *“who gets what, when, and how”*, однак, для словників східнослов'янських традицій цей вислів сприймається як недоречний і незрозумілий особливо, коли поруч з ним використовується стилістично забарвлена лексема *«попечение»*. У вихідному тексті обґрунтованим із функціонально-стилістичної точки зору є використання словникового кліше *“Political scientists have defined politics...”*. Перекладач не використовує відповідник, але трансформує вислів у *«В практическом обиходе политика...»*, що призводить до послаблення політичної семантики всього фрагменту. Разом з цим застосування репродуктивних стратегій при перекладі словосполучень *“the art of the possible”, “who gets what, when, and how”* сприяє сприйняттю тексту перекладу як такого, що не відповідає текст-типологічній традиції словникової статті політологічного словника. Наступне речення важко зрозуміти саме тому, що основною перекладацькою стратегією перекладачами було обрано репродуктивну: *«Вместе с тем его (власти – В.Д.) полезность как инструмента анализа ограничена ввиду его нечеткости, а также ввиду затруднительности отыскания общеприемлемых мер для определения степени властного могущества»* [2: 79]. У вихідному тексті це речення побудовано згідно зі стилістикою словника атлантичної традиції у той час, як російський варіант структурно ускладнено, що робить його тяжким для сприйняття. Порівняйте: *«Although vague and elusive, the concept of power remains the key analytical tool for understanding the operations of government and the nature of society»* [4: 22].

Аналіз причин, які призводять до перекладацьких труднощів, що виникають під час перекладу політологічних словників доводить, що вони в першу чергу пов'язані не стільки з мовними, як культурними розбіжностями вихідного та перекладного текстів.

Політологічний словник східнослов'янських традицій успадковує свої традиційні принципи побудови словникової статті, відмінні від словника атлантичної традиції. Текст словникової статті поділяється на абзаци, перший з яких передбачає власне дефініцію даного поняття, явища або концепту. Фінальна позиція інваріантно маркується антропонімом: ім'ям автора статті з обов'язковими внутрісловниковими посиланнями в словникових статтях на концепти.

З огляду структурно-композиційних особливостей текстів словникових статей за умов перекладу-адаптації зі східнослов'янських культур в атлантичну перекладачеві необхідно вдатися до деяких транспозицій, відповідальних за якісний перерозподіл текстової інформації. Для збереження й передачі лінгвокультурної традиції східнослов'янських словників за умов трансляції в атлантичну традицію перекладачеві необхідно вдатися до ампліфікації ознак політичної термінології, що відповідає прийомам власне перекладу.

Інформаційний блок за специфікою функціонування концепту в умовах політичної культури США в термінах перекладознавства виражено за допомогою прийому аналогії, конкретизації й дескриптивного перифраза. Щодо транспонування словникових статей східнослов'янських традицій в атлантичну, з урахуванням збереження лінгвокультурних особливостей тексту, можливість елімінації цього блоку зумовить наступні результати, по-перше, збереження цілісності опису політичного концепту й, по-друге, адекватне сприйняття типу тексту в умовах іншої культури. Інша справа з гіпонімами до політичних концептів.

Перекладознавчі прийоми на рівні еквівалентності варіантів відповідностей спричиняють інформаційну перенасиченість тексту, що для семантичної концептуальності словникових статей атлантичної традиції є нерелевантним, однак, повністю відповідає лінгвокультурним традиціям східнослов'янських політологічних словників.

Ще однією інваріантною особливістю словників східнослов'янських традицій є актуалізація в медіальній позиції фактуальної інформації про концепт (а саме - його ознаки, види, функції), що подається у вигляді каталогу або простого переліку, але в атлантичній

традиції дана ознака інваріантно відсутня. Це пояснюється тим фактом, що в атлантичній традиції тлумачення концепту носить загальний характер і не передбачає вузькополітологічної специфікації. Закони сприйняття знань учнями певного ступеня диктують і дозування фактів; для атлантичної традиції «перенасиченість фактами не сприяє позитивним результатам» [3: 178].

Отже, логічним є висновок про те, що у випадку безпосередньої передачі й збереження цього виду інформації в атлантичній традиції перекладений текст не буде сприйматися як словниковий тип тексту. Або, інакше кажучи, збереження додаткової специфічно політологічної інформації спричинить внутрідискурсивне «зрушення» від словникового типу тексту до навчального, у такому випадку адекватність сприйняття того самого типу тексту в рамках обох культур неможлива.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: Учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений. – СПб.: Филологический фак. СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 352с.
2. 26 основных понятий политического анализа: Ст. из англо-американского «Словаря политического анализа» Д.Плейно, Р.Риггса и Х.Робина // ПОЛИС: Политические исследования. – М., 1993. – №1. – С.77-91.
3. Редактирование отдельных видов литературы / Под ред. Проф. Н.М.Сикорского. – М.: «Книга», 1987. – 380с.
4. Plano C. Jack/ The American Political Dictionary. – 11th Edition. – Wadsworth: Thomson Learning; Belmont, CA, 2002. – 759p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Владислава Демецька – доктор філологічних наук, доцент, зав. кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту іноземної філології Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу, міжкультурна комунікація, контрастивна стилістика, лінгвістика тексту, дискурсологія.

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ „НІЧНОЇ ПІСНІ МАНДРІВНИКА” Й.В. ГЕТЕ (КІЛЬКІСНІ ОЦІНКИ ЯКОСТІ)

Тарас КИЯК (Київ, Україна)

У статті пропонується порівняльний аналіз оригінального тексту вірша та його українських перекладів на основі кількісних показників адекватності перекладу відтворення змісту оригіналу.

The article proposes the comparative analysis of the original text of the verse and its Ukrainian translations based on the quantitative measures of translation's adequacy to the transmission of the original text's sense.

Якщо під еквівалентністю перекладу розуміти структурно-семантичну близькість тексту-оригіналу та цільового тексту, то така еквівалентність у науково-технічному перекладі проглядається значно чіткіше. Це особливо характерно для фахових мов з високим рівнем абстрактності. Це одна з причин того, що вузькогалузеві тексти більш однозначні, легше препаруються, піддаються автоматичному обробленню, машинному перекладу, дають об'єктивніші статистичні оцінки. Це ніскільки не означає, що до оцінок якості художнього перекладу не можна застосовувати кількісні оцінки. Звісно, дані оцінки не можуть претендувати на повну об'єктивність, але вони спроможні суттєво доповнити масив критеріїв таких якостей, зробити загальний портрет перекладу масштабнішим, аргументованішим. Саме це спробую довести в пропонованій статті.

Слід зауважити, що аналогічні спроби робилися вже досить давно. Одним із піонерів концепції кількісних оцінок перекладу був відомий харківський перекладознавець Олександр Фінкель [5]. Вчений зробив доволі успішну спробу застосування статистичних вимірів навіть для поезії. В даній статті об'єктом його аналізу слугував всесвітньовідомий вірш Й.В. Гете „Нічна пісня мандрівника” та його переклади російською мовою. Запропоную тут застосування подібної методики на матеріалі українських перекладів даного вірша, зосередивши більше увагу на їх порівняльному аналізі.

О. Фінкель слушно вважає, що не слід постійно ховатися за суб'єктивними поняттями, як „дух твору”, „перемога духу над буквою”, забуваючи при тому, що цей „дух” не безтілесний, а знаходить своє втілення в конкретних, раціональних складниках – в лексиці, семантиці, синтаксисі і т.п. [5: 327]. Отже, суб'єктивною і дуже спрощеною буде оцінка перекладу, яка базується лише на емоційно заповнених словах без конкретизації у лінгвістичних та